

અધ્યયનના પ્રકારો , બચાવ પ્રયુક્તિઓ, વિવિધ અવસ્થાઓ વિકાસના ક્ષેત્રો,
બુધ્ધિ આંક, સંઘર્ષના પ્રકારો, બુધ્ધિ માપનની કસોટીઓ, સ્મરણના તબક્કા
, રસ માપનની પદ્ધતિઓ, ઉત્પ્રેરણા ના કાર્યો,

મનોવિજ્ઞાન 2016

આવનાર PSI/ASI, TET-1 અને
TET-2 ની પરીક્ષા માટે ખૂબજ
ઉપયોગી મીની બુક

મનોવિજ્ઞાન

સામાન્ય

અભ્યાસ

મનોવિજ્ઞાનના કેટલાક અગત્યના ટૂંકા પ્રશ્નો

સંપાદક

કે. આર કટારિયા મુ.પો: ભોરોલ તા : થરાદ

જિલ્લો : બનાશકાંઠા પીન : ૩૮૫૫૬૬

Web site : www.krkatariya.blogspot.com/

અધ્યયનના પ્રકારો

◆ (૧) અભિસંધાન દ્વારા અધ્યન :

પાવલોવ - તેમણે કુતરા ઉપર પ્રયોગ કર્યો હતો.

સિધ્ધાંત : પ્રબલનનો, સામાન્યીકરણનો, ભેદબોધનનો અને વિલોપનનો

ખોરાક : અનભિસંધિત ઉદ્દીપક

ઘંટડીનો અવાજ - અભિસંધિત ઉદ્દીપક

◆ (૨) કારક અભિસંધાન :

સ્કિનર - [TET] તેમણે ઉંદર ઉપર પ્રયોગ કર્યો હતો. 8

હાથો દબાવવાની ક્રિયા - ક્રિયાત્મક પ્રતીક્રિયા

વિમાન ઉડાવવું - કૌશલ

સાદામાં સાદી શીખવાની પદ્ધતિ - અભિસંધાન

◆ (૩) પ્રયત્ન અને ભુલ દ્વારા : [TET]

ઈ.એલ. થોર્નડાઈક - (૧૮૭૪-૧૯૪૯) તેમણે ઉંદર અને બિલાડી ઉપર પ્રયોગો કર્યા હતા.

સિધ્ધાંત : તત્પરતાનો, અસરનો અને પુનરાવર્તનનો

◆ (૪) આંતરસૂઝ દ્વારા અધ્યન

કોહલર, કોફકા અને વર્ધાયમર

અધ્યયન અને ક્ષમતાસિધ્ધિને અસર કરતાં પરિબલો

- ◆ પ્રેરણા, પરિપક્વતા, પુર્વાનુભવો, તત્ત્વપરતા, સહહેતુકતા, સક્રિયતા, રસ અને ધ્યાન, તાજેતરતા

પ્રત્યાયન પ્રક્રિયાના ઘટકો

- ◆ પ્રેષક, સંકેતીકરણ, સંદેશો, માધ્યમ, અસંકેતીકરણ, સંદેશો પ્રાપ્ત કરનાર, પ્રતિપોષણ, વિક્ષેપ કે અવરોધ

પ્રત્યાયન પ્રક્રિયાના પ્રકારો

- ◆ આંતરિક, વૈયક્તિક, જૂથ, સમૂહ
- ◆ એકમાર્ગી પ્રત્યાયન : લશ્કરી અધિકારીએ સૈનિકોને આપેલ હુકમ
- ◆ દ્વિમાર્ગી પ્રત્યાયન : સંદેશો આપનાર અને સ્વીકારનાર
- ◆ અધોગામી પ્રત્યાયન : ઉચ્ચ દરજ્જાવાળી વ્યક્તિ નિમ્ન દરજ્જાવાળી વ્યક્તિ સાથે પ્રત્યાયન કરે. દા.ત - શિક્ષક વર્ગમાં શાંતિ રાખવાનું કહે.
- ◆ ઉર્ધ્વગામી પ્રત્યાયન : નિમ્ન દરજ્જાવાળી વ્યક્તિ ઉચ્ચ દરજ્જાવાળી વ્યક્તિ સાથેનું પ્રત્યાયન દા.ત - કર્મચારી પોતાના મેનેજરને રિપોર્ટ આપે.
- ◆ સ્મસ્તરીય પ્રત્યાયન : સમાન વ્યક્તિઓ વચ્ચેનું પ્રત્યાયન. દા.ત - શિક્ષક-શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થી વચ્ચેનું પ્રત્યાયન
- ◆ ઔપચારિક પ્રત્યાયન : શિષ્ટાચાર કે નિયમ પ્રમાણે દા.ત - સૈનિક ઉપલા અધિકારીને સલામી આપે.

- ◆ અનૌપચારિક પ્રત્યાયન : શિષ્ટાચાર કે નિયમ વગર થતું પ્રત્યાયન દા.ત - મિત્રો-મિત્રો વચ્ચેનું પ્રત્યાયન
- ◆ શાબ્દિક પ્રત્યાયન : જેમાં ભાષાનો ઉપયોગ થતો હોય.
- ◆ અશાબ્દિક પ્રત્યાયન : જેમાં ભાષાનો ઉપયોગ ના થતો હોય
- ◆ પ્રત્યક્ષ પ્રત્યાયન : સંદેશો મોકલનાર અને સ્વીકારનાર સામસામે હોય.
- ◆ અપ્રત્યક્ષ પ્રત્યાયન : સંદેશો મોકલનાર અને સ્વીકારનાર દુર હોય.

બચાવ પ્રયુક્તિઓ

(૧) આક્રમકતા :

ઉ.દા:

- ◆ કામથી કંટાળેલો શિક્ષક બાળકને ધમકાવે
- ◆ બાળકને કોઈ ધમકાવે તો બાળક રમકડું તોડી નાખે છે

(૨) પ્રક્ષેપણ :

ઉ.દા:

- ◆ રમત-ગમતમાં હારેલ ટીમ મેચ રેફરીનો દોષ કાઢે.
- ◆ ઓછા ગુણ મેળવનાર વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષકનો દોષ કાઢે.

(૩) ક્ષતિપૂર્તિ :

ઉ.દા:

- ◆ અભિનેત્રી બનવાનું શક્ય ન બનતાં લતામંગેશકરે કંઠ વિકસાવી સુપ્રસિધ્ધ પાર્શ્વગાયિકા બન્યા.
- ◆ ભણવામાં સારો દેખાવ ન કરનાર વિદ્યાર્થી રમત ક્ષેત્રે નામના મેળવે.

(૪) તાદાત્મ્ય :

- ◆ ફિલ્મમાં વિલનને મારતાં જોઈ પોતે હીરો છે એમ માની ખુશ થાય.

(૫) ઉર્ધ્વીકરણ :

ઉ.દા :

- ◆ પ્રેમમાં નિષ્ફળતા મળતાં ઉત્તમ કવિ બનવું.

ઉ.દા :

(૬) અલિપ્તતા :

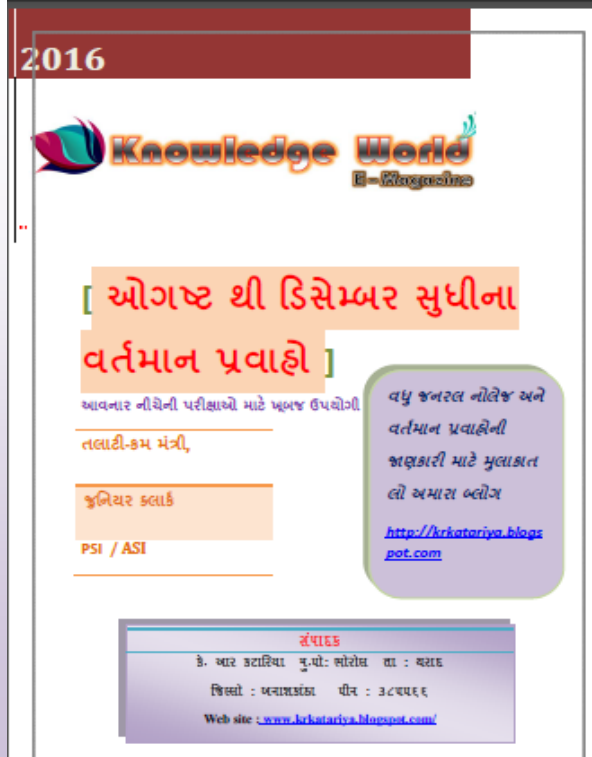
ઉ.દા :

◆ નાપાસ થનાર વિદ્યાર્થી પોતાના રૂમમાં ભરાઈ રહે.

(૭) ધ્યાનાકર્ષક :

ઉ.દા:

◆ નજીો ભણવો, કજિયો કરવો.

2016

 Knowledge World
E-Knowledge

[ઓગષ્ટ થી ડિસેમ્બર સુધીના
વર્તમાન પ્રવાહો]

આવનાર નીચેની પરીક્ષાઓ માટે ખૂબજ ઉપયોગી
તલાટી-કમ મંત્રી,
કુનિયર ક્લાર્ક
PSI / ASI

વધુ જનરલ નોલેજ અને
વર્તમાન પ્રવાહોની
જાણકારી માટે મુલાકાત
લો અમારા બ્લોગ
<http://krkatariya.blogspot.com>

સંપાદક
કે. જાર કટારિયા મુ.પો: ભારોલ ઠા : ચરાદ
શિલ્પો : ખનાજકાંકા પીન : ૩૮૫૫૬૬
Web site : www.krkatariya.blogspot.com/

છેલ્લા પાંચ મહિનાના
વર્તમાન પ્રવાહો વિશેની
માહિતી માટે મુલાકાત
લો...

www.krkatariya.blogspot.com/

વિવિધ અવસ્થાઓ

- ◆ ગર્ભાવસ્થા > શિશુવસ્થા > કિશોરાવસ્થા > તરૂણાવસ્થા > પુખ્તાવસ્થા > પ્રૌઢાવસ્થા > વૃધ્ધાવસ્થા

ગર્ભાવસ્થા : જન્મ પુર્વેથી નવ મહિના (વધુ વૃધ્ધિ થાય છે.

- ◆ શિશુઅવસ્થા : જન્મથી ૫ વર્ષ
- ◆ કિશોરાવસ્થા : ૬ થી ૧૨ વર્ષ
- ◆ તરૂણાવસ્થા : ૧૨ કે ૧૩ થી ૧૮ કે ૧૯ વર્ષ
- ◆ યુવાવસ્થા : ૨૦ થી ૪૦ વર્ષ
- ◆ પ્રૌઢાવસ્થા : ૪૦ થી ૬૦ વર્ષ
- ◆ વૃદ્ધા વસ્થા : ૬૦ વર્ષથી પછીના

વિકાસના ક્ષેત્રો

(૧) શારીરિક વિકાસ : ઊંચાઈ, વજન, સ્નાયુઓનો વિકાસ

(૨) માનસિક વિકાસ : તર્ક, ઉકેલ, ભાષા, સંસ્કૃતિ, ખ્યાલ, બુધ્ધિ, વિચાર અને પરિવાર

- ◆ બાળક ૨ વર્ષે ૨૭૨ શબ્દો બોલે
- ◆ ૫ વર્ષે ૨૦૦૦ શબ્દો બોલે
- ◆ ૧૨ વર્ષે ૧૦,૦૦૦ શબ્દો બોલે

(૩) સાંવેગિક વિકાસ : ભય, ક્રોધ, ગુસ્સો, પ્રેમ, ઈર્ષ્યા, પ્રસન્નતા અને હર્ષ. [TET]

(૪) સામાજિક વિકાસ : માતા-પિતા, શાળા, કુટુંબ સાથેના સંબંધો. સલામતીની, પ્રતિષ્ઠાની અને સામાજિક સ્વીકૃતીની

સર્વાંગી વિકાસને અસર કરતાં પરિબલો [TET]

- ◆ વારસો > વાતાવરણ > પરિપક્વતા > ઉત્પ્રેરણા

ઉત્પ્રેરણા ના કાર્યો [TET]

- ◆ તે કાર્યનો પ્રારંભ કરાવે છે
- ◆ ક્રિયાઓને ગતિશીલતા અપાવે છે.
- ◆ જ્યાં સુધી ધ્યેય પ્રાપ્ત ના થાય ત્યાં સુધી ક્રિયાઓને નિશ્ચિત દિશા તરફ દોરે છે.

અનુકુલનની સમસ્યાનાં કારણો

- (૧) વાતાવરણ જન્ય અવરોધો
- (૨) સંઘર્ષજન્ય અવરોધો

સર્વાંગી વિકાસ માટે ઉપયોગી લઘુકથા વારસું ઠ - જ્ઞાપતિ

Knowledge World

જ્ઞાપતિ - વિજ્ઞાનગીતા

વર્ષ : ૧   અંક નં : ૫   સત્તમ અંક નં : ૫   ડિસેમ્બર : ૨૦૧૬

આ અંકમાં...

૧. માલી વાલ
૨. ખલ્લકર પરીવાલ
૩. બાંધકામ વિશેષ : સુધીર ચૌધરી
૪. ભારતના સૌપ્રથમ સ્ટેટીસ્ટ ઉપન્યાસ
૫. વિશ્વની સંસ્કૃતિઓના પૂરાં નામ
૬. વિશ્વના માનના દેશો અને તેની સમસ્યાઓ
૭. વર્તમાન પંચમી નવેમ્બર ૨૦૧૬
૮. આ માસના ફિલ્મો : ડિસેમ્બર ૨૦૧૬

સાત કલાક ૧૮૨૦ માં નવા પેરેલેન ઈમાલ કુર્સન

અલંકાર પરિચય

સંપાદક

કે. ભાર કાર્યાલય : કુર્સો : સુરેશ દા : ભારત

ફિલ્મો : મલાલકાંકા   સંદ : ૩૮૫૨૨૨

Web site : www.krkatariya.blogspot.com/

Knowledge World મેગેઝિનના
પાછલા અંકો માટે મુલાકાત
લો.....

www.krkatariya.blogspot.com/

બુધ્ધિઆંક [TET]

◆ બુધ્ધિ આંક નો ખ્યાલ ટર્મને આપ્યો હતો.

◆ સુત્ર
$$\text{બુધ્ધિ આંક} = \frac{\text{માનસિક વય}}{\text{વાસ્તવિક કે શારીરિક વય}} \times 100$$

બુધ્ધિ આંક	બુધ્ધિ કક્ષા	લોકસમૂહના ટકા
૧૪૦ થી વધુ	અતિ ઉત્તમ બુધ્ધિ	૧.૦
૧૩૦ થી ૧૩૯	અતિ વિશેષ બુધ્ધિ	૨.૫
૧૨૦ થી ૧૨૯	વિશેષ બુધ્ધિ	૮.૦
૧૧૦ થી ૧૧૯	અધિક સામાન્ય બુધ્ધિ	૧૬.૦
૯૦ થી ૧૦૯	સામાન્ય બુધ્ધિ	૪૫.૦
૮૦ થી ૮૯	ન્યૂન બુધ્ધિ	૧૬.૦
૭૦ થી ૭૯	અધિક ન્યૂન બુધ્ધિ	૮૦
૬૦ થી ૬૯	મંદ બુધ્ધિ	૨.૫
૬૦ થી ઓછો	મૂઠ બુધ્ધિ	૧.૦

બુધ્ધિ માપનની કસોટીઓ

◆ બુધ્ધિ માપનની કસોટીઓના કુલ બે પ્રકારો છે.

(૧) વ્યક્તિગત અને (૨) સામુહિક

◆ વ્યક્તિગત માં કુલ ૩ પ્રકારો પડે છે.

(૧) શાબ્દિક (ભાષાનો ઉપયોગ થતો હોય

(૨) અશાબ્દિક (ભાષાનો ઉપયોગ ના થતો હોય)

(૩) ક્રિયાત્મક (ક્રિયાનો ઉપયોગ થતો હોય)

- ◆ સામુહિકમાં પણ ૨ પ્રકારો પડે છે. શાબ્દિક અને અશાબ્દિક

સ્મરણના તબક્કા [TET]

- ◆ સંકેતાકન > સંયય > પુનઃ પ્રાપ્તિ > પ્રત્યભિજ્ઞા > વિચારણા

રસના પ્રકાર

- ◆ કુદરતી રસ અથવા સાહજિક રસ > કેળવાયેલો રસ અથવા સંપાદિત રસ

રસ માપનની પદ્ધતિઓ

- ◆ સ્ટ્રોંગની વ્યાવસાયિક અભિરુચી સંશોધનિકા
- ◆ કુડરની પ્રાથમિકતા સંશોધનિકા

ધ્યાન પર અસર કરતાં પરિબલો

- ◆ બાહ્ય પરિબલો : (ઉદ્દીપકની તીવ્રતા, ગતિ, કદ, રંગ, નવીનતા, વિષમતા કે વિરોધ અને પુનરાવર્તન)
- ◆ આંતરિક પરિબલો : (રસ કે અભિરુચી, શિક્ષણ અને તાલીમ, જરૂરિયાત, મનોવલણ, શારિરીક-માનસિક સ્થિતિ અને પૂર્વાનુભવ

- ◆ ધ્યાન વિસ્તારના માપન માટે ટેચિટોસ્કોપ નો ઉપયોગ થાય છે.
- ◆ ધ્યાન વિસ્તાર અંગેનો સૌપ્રથમ પ્રયોગ ૧૮૫૪ માં સર વિલિયમ હેમિલ્ટને કર્યો હતો.

સંઘર્ષના પ્રકારો

- ◆ (૧) અભિગમન - અભિગમન : બંને મનગમતી વસ્તુઓમાંથી કોઈ એક પસંદ કરવાની દ્રિધા હોય ત્યારે આ સંઘર્ષ ઉદભવે છે.
દા.ત - મહત્તવના પ્રસંગે બે એકસરખા સારાં કપડાં માંથી કયાં કપડાં પહેરવાં તેની દ્રિધા.
દા.ત - કોઈ કાર્યક્રમમાં બે સરખા સમયે બંને જગ્યાએ જવાનું થાય ત્યારે થતી દ્રિધા.
- ◆ પરિહરણ - પરિહરણ : વ્યક્તિ સમક્ષ ઉપસ્થિત થતા બંને વિકલ્પો અનાકર્ષક કે અણગમતા હોય ત્યારે.
દા.ત - આગળ કૂવો અને પાછળ ખાઈ
દા.ત - રસ્તા ઉપર જતા હોઈએ ત્યારે જમણી બાજુએ જઈએ તો ટ્રક નીચે આવી જવાની બીક અને ડાબી બાજુ જતા જોઈએ ત્યારે ગાયની હડફેટમાં આવી જવાની બીક.
- ◆ અભિગમન - પરિહરણ : એક જ વિકલ્પ હોય પરંતુ તે આકર્ષક કે અનાકર્ષક લાગે, તેમાંથી એક જ વિકલ્પ સારો લાગે છે અને તે સ્વીકારવાનું મન થાય છે. પરંતુ વધુ વિચારતાં તે વિકલ્પ ખરાબ તેમજ અસ્વીકાર્ય પણ લાગે ત્યારે આ સંઘર્ષ ઉદભવે છે.

દા.ત – યુવતી લગ્ન માટે સ્વીકારવા જેવી લાગે, પરંતુ પાછળથી માહિતી મળે છે કે તે યુવતી આક્રમક, ખર્ચાળ અને વિશ્વાસઘાતી છે ત્યારે યુવતી જીવન સાથી તરીકે અસ્વીકાર્ય લાગે છે.

- ◆ **બેવડો અભિગમન પરિહરણ :** બે વિકલ્પો હોય તે વિધાયક તેમજ નિષેધક હોય ત્યારે આ સંઘર્ષ થાય છે.

દા.ત – વિદેશી ગ્રીન કાર્ડ ધરાવનાર વ્યક્તિ તરફથી લગ્નનો પ્રસ્તાવ મળે ત્યારે લગ્ન થાય અને વિદેશ જવા મળે પરંતુ પરાધીનતાનો ડર લાગે, બીજી બાજુ લગ્નના પ્રસ્તાવનો ઈન્કાર કરવામાં આવે તો પરાધીનતાથી બચી શકાય પણ વિદેશ જવાની તક ગુમાવવી પડે.

વ્યક્તિત્વના પ્રકારો

- ◆ યુગના મતે – અંતર્મુખી અને બહિર્મુખી
- ◆ શેલના મતે – બાહ્યસ્તર, મધ્યસ્તર, આંતરસ્તર
- ◆ કેશમરના મતે – મેદપ્રધાન, અસ્થિપ્રધાન, સ્નાયુપ્રધાન
- ◆ સ્પ્રેંગરના મતે – સૈધ્ધાંતિક, રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક, સૌધ્યાત્મક અને ધાર્મિક

જ્યાં પિયાજેના બોધાત્મક વિકાસના તબક્કા

- ◆ સાંવેદનિક – કારક તબક્કો : જન્મ થી ૨ વર્ષ
- ◆ પૂર્વ – ક્રિયાત્મક તબક્કો : ૨ થી ૭ વર્ષ
- ◆ મૂર્ત – ક્રિયાત્મક તબક્કો : ૭ થી ૧૨ વર્ષ [TET]
- ◆ અમૂર્ત – ક્રિયાત્મક તબક્કો : ૧૨ વર્ષથી આગળ

શિક્ષણ સંક્રમણ

- ◆ **વિધાયક શિક્ષણ સંક્રમણ** – અગાઉ મેળવેલ શિક્ષણ વર્તમાન શિક્ષણને સરળ બનાવે છે.
દા.ત – ચિત્રકલાનું શિક્ષણ મહેંદી મુકવાના શિક્ષણમાં સહાય કરે છે .
- ◆ **નિષેધક શિક્ષણ** – ભારતમાં ડાબી બાજુએ ડ્રાઈવિંગ શીખેલ વ્યક્તિ અમેરિકાનું જમણી બાજુનું ડ્રાઈવિંગ શીખતાં મુશ્કેલી અનુભવે છે.
દા.ત – અંગ્રજી ટાઈપિંગ કરતી વ્યક્તિને ગુજરાતી ટાઈપિંગ કરતાં મુશ્કેલી પડે છે.
- ◆ **શૂન્ય સંક્રમણ** –
દા.ત – સંસ્કૃતનું શિક્ષણ ગણિત ના શિક્ષણ ઉપર કોઈ અસર કરતું નથી.
દા.ત – વાંસળી વગાડવી તેનાથી ભાષા શિક્ષણ ઉપર કોઈ અસર થતી નથી.

કેટલાક અગત્યના ટૂંકા પ્રશ્નો

- ◆ મોબાઈલ કે કોમ્પ્યુટર ચલાવવાં કે વાપરવાં - સાધનરૂપ અભિસંધાન

[TET]

- ◆ આદર્શવાદના પ્રણેતા - સોક્રેટિસ, પ્લેટો, પેસ્ટોલોજી, બર્કલ
- ◆ પ્રકૃતિવાદીઓ - હર્બટ સ્પેન્સર, રૂસો, ટાગોર, એરિસ્ટોટલ અને ફોબેલ
- ◆ વ્યવહારવાદ - જહોન ડ્યૂઈ, ચાર્લ્સ પર્સ
- ◆ સંરચનાવાદ - વુંટ અને ટીચનર
- ◆ સમષ્ટિવાદ - મેક્સ વર્ધાયમર, કોહલર, કોફકા
- ◆ મનોવિશ્લેષણ વાદ - સિંગમંડ ફોઈડ
- ◆ માનવતાવાદી અભિગમ - અબ્રાહમ મેસ્લો
- ◆ શાહીના ડાઘાની કસોટી - રોરશાક [TET]
- ◆ એમિલ પુસ્તક - રૂસો
- ◆ શક્તિ મનોવિજ્ઞાનનો સિધ્ધાંત - ક્રિશ્ચિયન બર્નાડ
- ◆ વૈક્તિક મનોવિજ્ઞાન - એડલર
- ◆ અભિપ્રેરણાનો સિધ્ધાંત - યુંગ
- ◆ બુધ્ધિ કસોટી - આલફ્રેડ બિન [TET]
- ◆ બાળ વાનરો પર પ્રયોગો કરનાર - હાર્લો
- ◆ બાળકનો બુધ્ધિઆંક શોધવાનું સૂત્ર - ટર્મન [TET]
- ◆ બહુલક = $3(M) - 2(x)^{-}$

- ◆ મધ્યક = $\bar{X} = \frac{\sum Ex_i}{n}$

- ◆ મધ્યસ્થ = $M = \frac{(n+1)}{2}$